

ZAGORA U ZAVIČAJNOM ODREĐENJU I ZNAJSTVENIM PREOKUPACIJAMA FRA VICKA KAPITANOVIĆA

UDK: 37.016:908]Kapitanović, V.
(497.583Ogorje)(23.02Svilaja, Moseć)
27-428

Primljeno: 1. rujna 2021.
Izvorni znanstveni rad

dr. sc. MLADENKO DOMAZET
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest
Poljička cesta 35
21000 Split, HR
mdomazet@ffst.hr

Rad obuhvaća znanstvene preokupacije fra Vicka Kapitanovića prema Zagori, i to s pogledom odozdo iz mikrohistorijske perspektive Zagore, kontinuiteta povijesnih zbivanja i semantičkog nasljeđa, mukotrpane svakodnevice, tradicijske kulture i vjerskih stremljenja.

Ključne riječi: fra Vicko Kapitanović, Zagora, svakodnevni život, Ogorje, Svilaja, Moseć

Radovi fra Vicka Kapitanovića i njihov zavičajni fokus (neovisno je li riječ o rodnom Ogorju ili Zagori u širem smislu), upućuju na mikrohistorijske okvire koji nisu izolirani od općih događaja i procesa, štoviše, radove iz ove domene možemo shvatiti kao dopunu makrohistoriji, i to s pogledom odozdo (s razine Dalmatinske zagore), odnosno, materijalnog i duhovnog svijeta jedne seoske zajednice.¹ U tim radovima fra Vicko govori o srastanju Zagorana s

1 Rad se referira na radove fra Vicka Kapitanovića s područja Zagore, i to „Ogorski i zagorski svadbeni običaji u 18. st.“, „Ogorski kraj u vrijeme prve austrijske i francuske uprave, Župa Ogorje“, „Poginuli i nestali između Svilaje i Moseća u vrijeme i nakon II. svjetskog rata“, 2017., „Zaklinjanja, zapisi i svete moći u pučkoj religioznosti od antike do suvremenoga

njihovim krajobraznim i prirodnim uvjetovanostima, tj. cikličkim ritmovima (u kojima se isprepliću suša, glad i žeđ), ujedno su obilježavali „mukotrpnost i teško“ preživljavanje stanovništva. Uostalom, učestale svađe i sukobe među seoskim stanovništvom zbog „ispaše u gajevima ili zbog vode u sušno doba“, postaju simptomatične s obzirom na to da najizravnije oslikavaju egzistencijalna pitanja Zagorana u tim oskudnim životnim uvjetima. U krajoliku, za koji fra Vicko ističe da je satkan „od kamenjara, (h)umaca i draga, dubrava, pašnjaka, škrapa i vrtača, brda i hridi koje u Zagori zovu gredama, uz rijetke bunare i lokve i još rjeđa škrtla vrela pitke vode na kapaljku, gdje je stanovništvo morila suša, žeđa i glad te je preživljavanje više puta moglo očekivati jedino s neba“. Stoga fra Vicko govori o strahopoštovanju Zagoranina prema nevidljivom Bogu, svojim održavateljem života.² Samim time, u fra Vickovim radovima o Zagori evocirane su brojne uspomene mukotrpane zbilje i tradicijske kulture (kao i generacijska povezanost u odnosu na ljudsko iskustvo i pamćenje), naime, njegovi opisi Zagore nadasve su životni, zapravo svojstveni osobi koja je rasla sa Zagorom i koja je iznutra poznaje.³

Kronološki okviri fra Vickovih radova imaju raspon od antičkih vremena do suvremene povijesti, naravno s posebnim naglaskom na evangelizaciju ovog prostora kao i procese koji su ostavili duboke tragove na području duhovne i kulturne baštine Zagore. Drugim riječima, mnogobrojni lokaliteti predstav-

doba, Stazama vjere i mita kroz Zagoru“, 2012., „Franjevci: stvaraoci i čuvari kulturne baštine“, 2007., „Crkvene prilike na području župa Konjevrate i Mirlović Zagora u prošlosti“, 2005., „Neukrotiva Zagora u vrtlogu prevrata početkom XIX. stoljeća“, 1993., i „Neorički harambaša Filip Zuban“ u: Zbornik o Zagori, knjiga 7, Split 2004. U zadanu temu ulazi i fra Vickov urednički udio na Zbornicima „Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori“ 2013. te „Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća“, 2017., na čijoj ga je realizaciji zatekla i smrt, a time je Zbornik objavljen posmrtno.

V. Kapitanović: *Ogorski kraj u vrijeme prve austrijske i francuske uprave*. U: Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović). Split 2017. (dalje. V. Kapitanović: *Ogorski kraj...*), 287-298.

2 V. Kapitanović: *Stazama vjere i mita kroz Zagoru, Zaklinjanja, zapisi i svete moći*, 9-14. „Zapodjenute svađe nerijetko su završavale i fizičkim obračunima među pojedinim skupinama“, V. Kapitanović: *Ogorski kraj...*, 287-288.

3 V. Kapitanović: *Zaklinjanja, zapisi i svete moći u pučkoj religioznosti od antike do suvremenoga doba, Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori* (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split 2013. (dalje. V. Kapitanović: *Zaklinjanja, zapisi i svete moći...*), 309-343, 9-14 (Predgovor).

ljaju kršćanska svjedočanstva, skromne, ali, autohtone sakralne arhitekture koja je rasijana po krajobrazu Dalmatinske zagore. I tako sve do današnjih crkava koje su ponajviše izgrađene ili proširene za druge austrijske vladavine iz „bogoštovnog fonda i doprinosa vjernika“. Usporedno s time, fra Vicko problematizira vjerski život u suodnosu s tradicijskim vjerovanjima koja su ostala uronjena u mitsku dimenziju, demonološke predaje, nadnaravna bića i njihove zoomorfne osobine.⁴

Naravno, pučka kultura za fra Vicka predstavlja okosnicu antropološke mikrohistorije, što unutar Zagore određuje pristup vrijednostima i simbolima, etnokulturalnim izričajima u ljudskoj svakodnevi. Stoga posebnu pozornost posvećuje analizi svadbenih običaja iz 18. stoljeća, koje je zabilježio kancelar trogirskog biskupa Marko Perojević, prema pričanju ogorskoga župnika fra Andrije Balajića (i koji su historiografiji poznati već od 1958. g. kada ih je objavio don Lovre Katić), međutim, fra Vicko u svojim razmatranjima ponovo se vraća na talijanski izvornik, izoštrava i precizira značenje jezičnih izričaja u pripadajućem povijesnom kontekstu, naposljetku, njegovi interpretativni dozezi na temelju konceptualizacije svadbenih običaja otvaraju nove spoznajne točke. Štoviše, točku promatranja spušta na mikroskopsku razinu, na iščitavanje sićušnih pojedinosti o kojima ovise pripisane konotacije, pa stoga govorimo o znanstveniku argumenata i metodološkog diskursa.⁵

Nadalje, u fra Vickovim radovima nameće se cijeli splet pitanja koja identificiraju Zagoru u njezinu određenju kroz različita povijesna razdoblja, tako

4 Isto, 241-251; V. Kapitanović: *Crkvene prilike na području župa Konjevrate i Mirlović Zagore u prošlosti, Konjevrate i Mirlović Zagora* (Zbornik radova, ur. Ante Gulini), Zagreb 2005., 351-367. „Biskupske vizitacije pokazuju veliku skromnost namještaja tih crkvića...“ U Mirloviću 1693. g. obnovljena crkva bila je još uvijek prekrivena slamom. Sredinom 19. st. austrijska administracija potpomagala je izgradnju ili preuređenje „dotad malih i trošnih crkvića po Zagori“.

5 V. Kapitanović: *Ogorski i zagorski svadbeni običaji u 18. st.* Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split, 2017., 241-251. Fra Vicko navodi kako „nesporazumu je pridonio i prijevod mletačke riječi gabana, svadbeni veo, koju je Katić preveo riječju kabanica bez dodatka svadbeni, pa je i to dražilo maštu čitatelja. Kakve su se to sve nepristojnosti događale pod kabanicom, koju mnogobrojni čitatelji poznaju kao jednostavni grubi vuneni ogrtač koji ih je štitio od kiše i leda? Zbog toga se potrebno još jednom osvrnuti na te nepristojne običaje. A kako ih često ni autori koji pišu o njima nisu vidjeli u izvorniku ovdje su doneseni u izvornom tekstu i novom cjelovitom prijevodu.“

primjerice, fra Vicko aktualizira nekadašnju koegzistenciju dalmatinskih gradova i zaleđa, navodeći kako je to područje „kroz stoljeća bilo neiscrpno vrelo iz kojega su gradovi Split, Trogir i Šibenik popunjali manjak stanovništva, ponekad prepolovljenog bolestima i kugom, Zagora je u razdobljima mirnoga života donekle i opskrbljivala gradsko stanovništvo naročito mliječnim proizvodima, mesom, pa i odjećom. Pridonosila je razvoju gradova, ljepoti hramova i gradskih palača u kojima su stolovali svjetovni i crkveni predstojnici. No, u turbulentnim vremenima mogla je gradovima postati prijetnja ili obrana ovisno o društvenim prilikama“. Naposljetku fra Vicko ukazuje na očite kontraste, s jedne strane kada je taj seoski način življenja još uvijek egzistirao u svojim zaseocima oslonjen na vlastitu proizvodnju, odjeću i živež, a s druge pak strane na procese (posljednjih desetljeća) nestajanja ruralnog načina života, što ujedno potvrđuje kako dobra mikrohistorija uvijek govori o širim političkim i društvenim promjenama.⁶

Na temelju recentnih trendova, fra Vicko govori o nematerijalnoj baštini Zagore u stadiju izdisaja, s obzirom na to da svijest o običajima i životu nekadašnjih žitelja Zagore sve više pada u zaborav, a posebice ističe da se „narodna mudrost skupljala uz ognjište, na vjerskim druženjima, u svečanim i tužnim zgodama kao što su vjenčanja i pokopi, na sajmovima i zajedničkim sijelima, na kojima su se čule svakovrsne priče, dosjetke i pitalice, ali, i štedjela drva“, i to kao svojevrsnim čvorištima i transferima ondašnjih lokalnih znanja.⁷

Pastoralno djelovanje franjevacu na području Zagore fra Vicko ponajprije sagledava na posljedičnoj osnovi osmanlijskog osvajanja (migracije stanovništva, uništavanje sakralnih objekata i povijesno-kulturnog nasljeđa), nadalje, u tim i takvim okolnostima ističe ulogu franjevacu u očuvanju kršćanstva na ovim prostorima, gdje su dijelili dobro i zlo sa svojim pukom. I to obilazeći danima jahanja preostalo stanovništvo da bi im podijelili sv. Sakramente, no, istodobno fra Vicko problematizira takav život pod osmanlijskom okupacijom govoreći „o gorčini osjećaja potlačenog puka i njihovih duhovnih vođa“. Također, ističe višestruki doprinos franjevacu (Provincije Presvetog Otkupitelja) među narodom, odnosno, redovnici su se također bavili ljekarništvom (zbog nedostatka liječnika), preuzimali ulogu učitelja u elementarnom obrazovanju, širili kulturu „u

6 V. Kapitanović: *Stazama vjere i mita kroz Zagoru* (predgovor). U: Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split 2013. (dalje: V. Kapitanović: *Stazama vjere i mita...*), 9.

7 Isto, 10.

živom štokavsko ikavskom jeziku“, poticali na osnivanje pučkih štedionica na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće... ukratko, zaključuje fra Vicko kako su franjevci odigrali važnu ulogu u religioznom, društvenom i političkom životu Zagorana.⁸

Paralelno s time, u Zborniku *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori fra Vicko* usredotočuje se na vjersku i kulturnu baštinu, odnosno na raznovrsne utjecaje koji su oblikovali lokalne tradicije u geografski specifičnome području Zagore u kontekstu religioznosti i ljudske svakodnevice kroz zaklinjanja, zapise i moći s kojima se „pokušavalo postići neko duhovno ili tjelesno dobro i zaštititi se od zla“. Samim time, s jedne strane valorizira se kolektivno pamćenje stanovništva, dok s druge strane uključuje ono pojedinačno, osobno i proživljeno – izraženo „riječju, pismom i simbolima“.⁹

Naposljetku, Zagora za fra Vicka predstavlja simbiozu vrijednosti u svome kontinuitetu trajanja kako unutar mikrohistorijskih tako i nacionalnih okvira koji se uklapaju i u šire procese s obzirom na njihove međusobne veze, ispreplitanja i prožimanja. U tome smislu znanstveni dosezi njegovih radova donose saznanja o misaonosti i duhovnosti čovjeka Zagore, njegovoj egzistencijalnoj ugroženosti i neslomljivoj volji za opstanak, što je imalo izravan utjecaj na oblikovanje njihova mentaliteta.¹⁰ Kontekstualizirajući trendove dugoga trajanja u odnosu na pripadajuću omeđenost/izoliranost Zagore, navodi ujedno zanemariv utjecaj kulturnih i znanstvenih ustanova, a nedovoljan religioznih, te uz zakašnjele početke obrazovnih procesa i podizanja školskih zgrada, što je sve zajedno pridonijelo dugom održavanju izvornih pučkih shvaćanja i načinu života.¹¹ Ustvari, evidentna su duga razdoblja (sve do 20. stoljeća) nepismenosti stanovništva Zagore, u kojima je jedina obrazovana osoba bio župnik.¹² Istodobno fra Vicko govori o uhodanosti života na ogorskom području prema dugogodišnjoj tradiciji bez značajnijih promjena, neovisno o političkim i društvenim prilikama.¹³

8 V. Kapitanović: *Franjevci: stvaraoci i čuvari kulturne baštine*. U: Dalmatinska zagora nepoznata zemlja (ur. Vesna Kusin), Zagreb, 2007., 343-349.

9 V. Kapitanović: *Zaklinjanja, zapisi i svete moći...*, 309-343; V. Kapitanović: *Stazama vjere i mita...*, 9-14.

10 V. Kapitanović: *Zaklinjanja, zapisi i svete moći...*, 9-14, 309-343.

11 V. Kapitanović: *Stazama vjere i mita...*, 10.

12 V. Kapitanović: *Neukrotiva Zagora u vrtlogu prevrata početkom XIX. stoljeća*. Hrvatska obzorja, Zagreb, 1993., br. 1 (dalje: V. Kapitanović: *Neukrotiva Zagora...*), 128.

13 V. Kapitanović: *Ogorski kraj...*, 287.

Štoviše, na Zborniku radova „Župa Ogorje“ fra Vicko Kapitanović zdušno je i predano radio, odnosno konceptualno inicirao i prikupljao radove posljednjih godina svoga života – kao njegov spiritus movens, glavni urednik i autor triju članaka. Zbornik svojom širinom i obuhvatom tema ponajprije upućuje na povijesnu slojevitost unutar prirodnog i kulturnog krajolika između Moseća i Svilaje, i to kao na područje kontinuiranih procesa i događaja. Ali, nadasve to je i egzistencijalan prostor, sa svojim povijesnim trajanjem, materijalnim i nematerijalnim obilježjima, topografskim elementima uz antropogene strukture, kao krajobrazni rukopis i svojevrsna memorijska kartica o životu Ogorana, koji opipljivo ilustriraju mletački i austrijski katastri, gdje se kontekst ekonomskih i društvenih kretanja promatra odozdo, od domaćinstva i namjene samih površina.¹⁴ S druge pak strane, krajolik je također pružao i zaklon lokalnom stanovništvu, primjerice kada su se Ogorani skrivali u vrletima Svilaje nakon što su se pobunili protiv francuske vlasti zbog plaćanja desetine i novačenja svojih mladića.¹⁵ Samim time, stanovništvo je nakon oslobođanja od Osmanlija i dalje ostalo ustrojeno na „vojnički način“ sve do početka druge austrijske vladavine, i to s pripadajućom serdarijom, odnosno serdarom (koji je imao „javnu, civilnu, redarstvenu i ekonomsku vlast“), te stražanima, harambašama / glavarima, čaušima koji su se birali među seoskim prvacima pojedinih obitelji.¹⁶

Kroz ulogu neoričkog harambaše Filipa Zubana tijekom nemira za francuske uprave fra Vicko pokazuje kako se na promjene vlasti reagiralo odozdo „u selima ispod Svilaje“, zapravo, koliko su postupci novih vlasti po pitanju skupljanja desetine i novačenja regruta uz glasine i vijesti podizale nezadovoljstva, tenzije i strahove među stanovništvom. I naposljetku završile otvorenom pobunom u Ogorju. Samim time, fra Vicko upućuje na taktiku francuskih vlasti pod takvim okolnostima, od raznovrsnih obećanja harambašama, stvaranja nepovjerenja među pobunjenicima, do mobiliziranja širih krajiških snaga, primjenom oružane sile na pobunjeno stanovništvo, ali i na otkazivanje lojalnosti neoričkog harambaše Filipa Zubana i na njegov udio u oružanim operacijama protiv francuskih vlasti.¹⁷

14 *Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća* (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split 2017.

15 V. Kapitanović: *Ogorski kraj...*, 290-297.

16 Isto, 288-289; V. Kapitanović: *Neukrotiva Zagora...*, 126-127.

17 V. Kapitanović: *Neorički harambaša Filip Zuban. Od odanosti do oružanog otpora francuskom vlastodržju*. U: Zbornik o Zagori, knjiga 7 (ur. Zvonimir Veić, Nediljko Marinov),

Naravno, takav prirodno-geografski okvir naposljetku vidno određuje ritam i *svakodnevnicu stanovništva* u mukotrpnom preživljavanju i održavanju života, gdje će *stočarstvo* predstavljati jednu od temeljnih djelatnosti ogorskih zaselaka. No, to je još uvijek vrijeme kada su Ogorani pred ljeto premještali svoju stoku prema svilajskim pašnjacima, ali, i vrijeme još uvijek živih običaja momačkog gonjanja cura na paši, večernjih sila uz komin oko vatre, pa sve do umaknuća cura ili onih još starijih svadbenih običaja, o kojima je s negodovanjem pisao tadašnji ogorski župnik fra Andrija Balajić.¹⁸

Iz tog seoskog ambijenta iščitavamo kolektivna pregnuća i volju za opstanak, štoviše, tradicijsko graditeljstvo ponajprije govori o funkcionalnosti tadašnjeg domaćinstva s gospodarskom osnovom i stambenom funkcijom, ali, nedvojbeno, i o skromnosti i svakodnevnom životu tog poljodjelca i stočara te o njegovu metafizičkom doživljaju vlastitog doma čiji je prag naposljetku mladenka simbolično ljubila prije ulaska u kuću svoga muža. Uz takva prostorna obilježja nadovezuje se nematerijalna baština, posebice ojkavica (koju je uostalom UNESCO prepoznao i uvrstio na popis ugrožene baštine) ili tradicija mačkara sa svojim obrtanjem stvarnosti, i naposljetku, dernci i drugi običaji.

Paralelno s time, urednički Zbornik (fra Vicka) dimenzionira kršćanske korijene između Svilaje i Moseća, tj. njihove duboke tragove u domeni duhovne i kulturne baštine, odnosno kontinuitet još od starohrvatske župe Zmina kao i čovjekov zagovor Bogu u pojavnosti ovoga svijeta. I to u vremenu kada je dan započinjao i završavao molitvom, gdje su mjesni patroni i zaštitnici (sv. Jure, sv. Ante, sv. Marko, sv. Ivan Krstitelj, Gospa od Anđela, Gospa Snježna, Gospa od Zdravlja i drugi) imali posebno značenje u okupljanju stanovništva, odnosno, u štovanju i svetkovanju njihovih blagdana. U toj stvarnosti života nije zanemariva ni percepcija Zagoranina prema zlu, koja je prepuna zaziva i molitvi za nebeskom pomoći, posebice u molitvama protiv uroka.¹⁹

Demografske pokazatelje fra Vicko Kapitanović problematizira kroz njihove dugoročne posljedice, s jedne strane u kontekstu ratnih stradanja (kada je riječ o poginulim, ubijenim i nestalim osobama u razdoblju II. svjetskog

Split 2004., 337-346.

18 V. Kapitanović: *Ogorski kraj...*, 287-288; V. Kapitanović: *Ogorski i zagorski svadbeni običaji u 18. st.* U: *Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća* (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split 2017., 245-251.

19 *Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća* (ur. Vicko Kapitanović). Split 2017.

rata i poraća). Jedni su stradali na fronti, drugi na Bleiburgu i Križnome putu, treći su likvidirani nakon zarobljavanja po kratkom postupku, četvrti su nestali tijekom rata, peti su silom odvedeni iz svojih kuća i potom ubijeni, šesti su poginuli od nagazne mine, sedmi su ubijeni na kućnom pragu itd. Dakle, posljedice totalitarnih režima (fašizma, nacizma i komunizma) na području između Svilaje i Moseća bezbrojne su obitelji zavile u crno. A tijekom Domo-vinskog rata ovo je područje bilo izloženo granatiranju neprijateljskog topništva, i ujedno dalo doprinos svog učešća dragovoljaca i pripadnika u raznim postrojbama Hrvatske vojske i policije, među kojima su mnogi poginuli u obrani Republike Hrvatske.²⁰

ZAKLJUČAK

Fra Vicko Kapitanović u svojim radovima i uredničkim zbornicima najizraavnije artikulira zavičajni milje Zagore, s kojim je srastao u svome djetinjstvu, s kojim je ostao snažno povezan kao redovnik, svećenik i znanstvenik. Posebni naglasak stavlja na nematerijalni aspekt Zagore, tradicijsku kulturu i svakodnevni život, koegzistenciju Zagore s primorskim gradovima, semantičko nasljeđe i kontinuitet trajanja, specifičnosti mikrohistorijskog okvira i njegove interakcije sa širim povijesnim zbivanjima. Pored toga, fra Vickovi znanstveni dosezi također donose nova saznanja o misaonosti i duhovnosti čovjeka Zagore, o njegovoj uronjenosti u mitsku dimenziju, o egzistencijalnoj ugroženosti i nesalomljivoj volji za opstanak. U njegovim radovima posebno treba istaknuti vrijednost otvaranja novih perspektiva i razumijevanja dalmatinske unutrašnjosti s pogledom odozdo, njezina povijesnog iskustva u kontekstu ljudske svakodnevice unutar zadanog krajobraza Zagore, koji su nedvojbeno ostavili prepoznatljive i duboke tragove u domeni duhovnog i kulturnog nasljeđa na području Zagore.

20 V. Kapitanović: *Poginuli i nestali između Svilaje i Moseća u vrijeme i nakon II. svjetskog rata 2017.* U: Župa Ogorje – Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća (Zbornik radova, ur. V. Kapitanović), Split 2017., 369-413.

ZAGORA AS THE BIRTHPLACE THAT DEFINED FRIAR VICKO KAPITANOVIĆ
AND HIS SCIENTIFIC PREOCCUPATIONS

Summary

In his works, friar Vicko Kapitanović portrays Zagora in the continuity of historical duration, and above all, as the birthplace he grew together with, on one side with its landscape and semantic heritage, on the other side with its everyday life and the mentality of the people; in fact, the best depiction and summary of his empathetic attitude can be found in the attributes *irresistible, mythical and untamable* Zagora. At the same time, he proved himself to be a real expert of its toponymy, material and non-material heritage and Christian roots and folk religiosity. In short, his perception of society has traits of an inner observer. Basing his scientific discourse on historic sources and an analytical-interpretive approach, he left an undisputable historiographical contribution and, simultaneously, a strong sense of affection for the part of Zagora where he came from.

Keywords: friar Vicko Kapitanović, Zagora, everyday life, Ogorje, Svilaja, Moseć

